

PENENTUAN DAN PENGUATKUASAAN NAFKAH DI MAHKAMAH SYARIAH MALAYSIA: ISU, CABARAN DAN REFORMASI

THE DETERMINATION AND ENFORCEMENT OF MAINTENANCE IN THE MALAYSIAN SYARIAH COURTS: ISSUES, CHALLENGES AND REFORM

¹Siti Madihah Ruzmi*
²Asma Hakimah Ab Halim
³Fatimah Yusro Hashim

¹Assistant Director, Family Support Division, Department of Syariah Judiciary Malaysia

²Senior Lecturer, Faculty of Law, Universiti Kebangsaan Malaysia, Malaysia

³Senior Lecturer, Faculty of Law, Universiti Kebangsaan Malaysia, Malaysia

Corresponding author: madiha.ruzmi2016@gmail.com*

ABSTRAK

Artikel ini meneliti isu nafkah anak dan isteri dalam konteks perundangan Syariah serta pelaksanaannya di bawah sistem undang-undang keluarga Islam di Malaysia. Perbincangan ini memberi tumpuan kepada tanggungjawab nafkah sebagai kewajipan syarak yang mempunyai implikasi perundangan, dengan menilai peranan Mahkamah Syariah dalam menentukan kadar, pelaksanaan dan penguatkuasaan perintah nafkah. Kajian ini turut menyorot isu-isu kontemporari yang timbul dalam amalan kehakiman seperti kelewatan pelaksanaan perintah, ketidakpatuhan pihak suami terhadap perintah mahkamah, kekangan bidang kuasa antara Mahkamah Syariah dan Mahkamah Sivil, serta kedudukan nafkah bagi anak tidak sah taraf yang menimbulkan cabaran dari sudut hukum dan undang-undang. Kajian ini menggunakan pendekatan kualitatif berasaskan analisis dokumen terhadap sumber fiqh klasik, peruntukan undang-undang, dan keputusan kes mahkamah yang relevan. Dapatan menunjukkan bahawa ketidakpatuhan terhadap perintah nafkah berpunca daripada faktor ekonomi pihak suami, kelemahan institusi pelaksana serta kekangan perundangan sedia ada. Justeru, artikel ini mencadangkan reformasi dasar secara menyeluruh melalui pengukuhan peranan Bahagian Sokongan Keluarga (BSK), penetapan garis panduan nafkah yang lebih komprehensif, serta penambahbaikan aspek pentadbiran kehakiman Syariah. Kesimpulannya, pengukuhan mekanisme pelaksanaan nafkah amat penting bagi menjamin keadilan kepada wanita dan kanak-kanak, selaras dengan aspirasi pembangunan keluarga madani dan prinsip keadilan dalam Maqasid al-Syariah.

Kata kunci: Nafkah, Mahkamah Syariah, Undang-undang Keluarga Islam, Bahagian Sokongan Keluarga, hak kanak-kanak.

ABSTRACT

This article examines the issue of child and spousal maintenance within the framework of Sharia and the administration of Islamic family law in Malaysia. The discussion focuses on the obligation of maintenance (nafkah) as a religious duty with legal implications, while analysing the role of the Syariah Courts in determining, enforcing, and executing maintenance orders. The study also highlights several contemporary challenges encountered in judicial practice, including delays in enforcement, non-compliance by husbands, jurisdictional overlaps between the Syariah and Civil Courts, as well as the legal position of maintenance for illegitimate children, which continues to raise jurisprudential and procedural ambiguities. Employing a qualitative approach through document analysis, this study reviews classical fiqh sources, statutory provisions,

and relevant judicial decisions. The findings indicate that non-compliance with maintenance orders stems primarily from economic constraints, institutional weaknesses, and existing legal limitations. Accordingly, the article proposes comprehensive policy reform through the strengthening of the Family Support Division (BSK), the establishment of clearer and more detailed maintenance guidelines, and the enhancement of Syariah judicial administration. In conclusion, strengthening the mechanisms for the enforcement of maintenance is essential to ensure justice for women and children, in line with the aspirations of keluarga madani (civilised family development) and the principles of justice embedded in Maqasid al-Syariah.

Keywords: Maintenance, Syariah Court, Islamic Family Law, Family Support Division, children's rights.

PENGENALAN

Isu ketidakpatuhan terhadap perintah nafkah yang dikeluarkan oleh Mahkamah Syariah merupakan salah satu cabaran utama dalam pelaksanaan undang-undang keluarga Islam di Malaysia, kerana ia bukan sahaja menjejaskan hak isteri dan anak secara langsung, malah turut menimbulkan kebimbangan di peringkat kepimpinan negara sehingga mendorong penubuhan Bahagian Sokongan Keluarga (BSK) oleh Jabatan Kehakiman Syariah Malaysia (JKSM) dengan tujuan menangani kegagalan pelaksanaan nafkah secara lebih berkesan dan sistematik; sejajar dengan itu, kajian ini dijalankan untuk meneliti secara komprehensif permasalahan pelaksanaan nafkah dalam kalangan masyarakat Islam di Malaysia daripada perspektif hukum Syariah dan perundangan sivil, di samping mengenal pasti faktor-faktor utama yang menyumbang kepada ketidakpatuhan terhadap perintah Mahkamah Syariah serta menawarkan cadangan penambahbaikan yang dapat memperkukuh perlindungan hak wanita dan kanak-kanak dalam konteks pembangunan keluarga madani.

Perkataan nafkah berasal daripada bahasa Arab, iaitu infaq, yang bermaksud perbelanjaan untuk kebaikan, khususnya dalam menyara keluarga dari segi makanan, pakaian, tempat tinggal dan keperluan asas lain, dan ia telah diperjelaskan oleh para fuqaha dengan definisi yang hampir serupa, di mana mazhab Hanafi menekankan penyediaan makanan, pakaian dan tempat tinggal, manakala mazhab Hanbali menambah kelengkapan harian seperti bekalan air dan elektrik, serta dalam

konteks Malaysia, konsep nafkah turut merangkumi pendidikan dan rawatan perubatan; tambahan pula, fuqaha Shafi'i membahagikan nafkah kepada dua kategori iaitu nafkah ke atas diri sendiri dan nafkah ke atas orang lain melalui perkahwinan, hubungan kerabat atau pemilikan, berlandaskan prinsip bahawa seseorang wajib menanggung dirinya terlebih dahulu, selaras dengan firman Allah S.W.T. dalam Surah at-Talaq ayat 7 yang menegaskan kewajipan memberi nafkah mengikut kemampuan, sebagaimana dihuraikan oleh Abdurrahman bin Nashir al-Sa'di bahawa Allah hanya membebaskan seseorang mengikut kesanggupannya.

Perbincangan fuqaha mengenai nafkah menunjukkan bahawa tanggungjawab memberi nafkah merupakan kewajipan asas yang timbul daripada akad perkahwinan yang sah, berasaskan dalil al-Quran, al-Sunnah, ijma', dan pertimbangan rasional, di mana konsep ini bukan sahaja menekankan aspek kewajipan material, tetapi juga mencerminkan nilai keadilan, tanggungjawab sosial, dan kepedulian terhadap kesejahteraan keluarga, khususnya dalam memastikan hak isteri dan anak terpelihara secara menyeluruh; dalam konteks isteri, jumhur fuqaha sepakat bahawa nafkah merangkumi penyediaan makanan, pakaian, tempat tinggal, dan keperluan asas lain. Selain analisis terhadap penghakiman, kajian ini turut mengintegrasikan pendekatan fiqh perbandingan bagi menilai bagaimana perbezaan pandangan mazhab mempengaruhi tafsiran dan aplikasi prinsip nafkah dalam amalan kehakiman semasa. Walaupun kewajipan nafkah anak dan isteri

merupakan prinsip yang disepakati, terdapat perbezaan pendapat mengenai isu-isu tertentu seperti nafkah semasa tempoh 'iddah, hak isteri untuk bekerja, serta ukuran dan kadar kewajipan nafkah. Perbezaan tafsiran antara mazhab Shafi'i, Hanafi, Maliki dan Hanbali memperlihatkan kepelbagaian pendekatan terhadap syarat kelayakan nafkah dan implikasinya terhadap kedudukan isteri, khususnya apabila melibatkan isu nusyuz, kemampuan ekonomi suami, serta keredaan terhadap pekerjaan atau pendapatan isteri.

Analisis terhadap penghakiman terpilih menunjukkan bahawa Mahkamah Syariah di Malaysia, meskipun secara tradisinya berasaskan mazhab Shafi'i, semakin menzahirkan pendekatan yang lebih pragmatik melalui penerapan elemen daripada mazhab lain. Sebagai contoh, dalam beberapa kes, mahkamah mengambil kira pendapatan sebenar suami, kos sara hidup semasa dan keperluan anak sebagai asas penentuan kadar nafkah, walaupun tiada formula khusus ditetapkan dalam perundangan bertulis. Dalam satu kes, mahkamah turut menolak hujahan bahawa pekerjaan isteri secara automatik menggugurkan hak nafkah, sebaliknya menilai sama ada pekerjaan tersebut menjejaskan tanggungjawab rumah tangga atau dilakukan tanpa keizinan yang munasabah, selaras dengan pendekatan mazhab Hanafi dan Maliki yang lebih fleksibel terhadap isu pekerjaan isteri.

Dapatan ini menonjolkan ketegangan antara pendekatan doktrinal yang rigid dan keperluan penggunaan budi bicara kehakiman (*judicial discretion*) dalam menangani realiti sosial kontemporari. Walaupun rujukan kepada mazhab Shafi'i kekal dominan, hakim dilihat semakin cenderung mentafsir prinsip syariah secara kontekstual bagi mencapai keadilan substantif, khususnya

dalam kes-kes yang melibatkan kebajikan kanak-kanak dan ketidakseimbangan ekonomi antara pihak-pihak. Pendekatan ini mencerminkan peralihan daripada pematuhan literal terhadap doktrin kepada aplikasi maqasid-oriented, yang menekankan perlindungan kepentingan terbaik anak dan pihak yang lebih terkesan.

Kajian ini seterusnya menyumbang kepada pembangunan fiqh kehakiman dengan mengetengahkan bagaimana Mahkamah Syariah berfungsi sebagai ruang dinamik bagi integrasi pandangan mazhab dan pertimbangan semasa, sekali gus memperkayakan wacana fiqh dalam konteks pentadbiran keadilan moden. Dengan mendokumentasikan corak penggunaan budi bicara kehakiman dalam kes nafkah anak, kajian ini memperlihatkan potensi pembentukan fiqh kehakiman tempatan yang lebih responsif terhadap cabaran sosio-ekonomi semasa, tanpa menjejaskan prinsip asas syariah. Sumbangan ini penting dalam mengukuhkan legitimasi kehakiman Syariah serta menyediakan asas empirikal bagi penambahbaikan dasar dan garis panduan penentuan nafkah pada masa hadapan.

Bagi nafkah kerabat, fuqaha bersepakat mengenai kewajipan menanggung ahli keluarga, namun mereka berbeza dalam menentukan kelompok yang berhak menerima nafkah, sama ada terhadap kepada *ushul* dan *furu'* seperti anak dan ibu bapa, atau meliputi kerabat yang berhak mewarisi harta, menunjukkan bahawa konsep nafkah dalam fiqh Islam bukan sahaja bersifat individu tetapi juga menekankan tanggungjawab sosial terhadap keluarga yang lebih luas; manakala bagi nafkah anak, fuqaha menekankan prinsip bahawa bapa adalah pihak utama yang wajib menanggung nafkah sehingga anak mencapai baligh atau berkahwin, dengan pengecualian bagi anak

yang cacat, mengalami sakit kronik, atau masih menuntut ilmu, di mana jumah menekankan kewajipan nafkah berdasarkan kemampuan dan lebih harta, manakala mazhab Hanafi menekankan kewajipan berdasarkan kemampuan mencari nafkah walaupun tanpa kekayaan, sekali gus memperlihatkan prinsip masalah yang menekankan kesanggupan dan keupayaan individu sebagai asas penentuan tanggungjawab.

Dari perspektif teoritikal, perbezaan pandangan ini mencerminkan fleksibiliti hukum Islam dalam menyesuaikan kewajipan nafkah dengan kemampuan individu, prinsip masalah, serta realiti sosial yang berubah, di mana kefleksibelan ini membolehkan hukum mengekalkan relevansi dalam pelbagai konteks sosial dan ekonomi; dalam konteks kontemporari di Malaysia, perbincangan mengenai nafkah isteri yang bekerja, hak anak dalam pendidikan, dan peranan institusi sokongan seperti Bahagian Sokongan Keluarga (BSK) menekankan keperluan untuk penafsiran semula dan pengemaskinian konsep nafkah bagi menjamin perlindungan hak wanita dan kanak-kanak, selaras dengan prinsip Syariah dan kehendak masyarakat moden, sekaligus menunjukkan bahawa integrasi antara prinsip fiqh klasik, perundangan sivil, dan keperluan sosial adalah penting bagi memastikan pelaksanaan nafkah bukan sahaja menepati tuntutan agama tetapi juga memberikan kesejahteraan dan keadilan kepada seluruh anggota keluarga.

METODOLOGI KAJIAN

Kajian ini menggunakan pendekatan kualitatif dengan reka bentuk kajian kepustakaan dan analisis dokumen, selaras dengan cadangan Merriam dan Tisdell (2016) bagi kajian yang menekankan pemahaman mendalam terhadap makna dan konteks sosial, di mana pendekatan ini dipilih bagi membolehkan peneliti menilai dan memahami konsep nafkah anak secara

komprehensif daripada perspektif teori, prinsip Syariah, serta peruntukan perundangan yang berkaitan di Malaysia. Pendekatan ini membolehkan analisis yang lebih holistik terhadap isu nafkah anak, termasuk aspek tanggungjawab suami, hak kanak-kanak, serta cabaran penguatkuasaan perintah Mahkamah Syariah, sambil memastikan hubungan antara prinsip fiqh klasik dan perundangan kontemporari dapat diperjelaskan dengan teliti.

Sumber utama kajian terdiri daripada dua kategori, iaitu pertama, sumber hukum Syariah klasik yang merangkumi karya-karya mazhab utama seperti al-Mabsut oleh al-Sarakhsi (n.d.), al-Mughni oleh Ibn Qudamah (n.d.), al-Muhadhdhab oleh al-Shirazi (n.d.), dan Bada'i al-Sana'i oleh al-Kasani (n.d.), yang secara konsisten menjadi rujukan asas dalam memahami kerangka hukum Islam berkaitan nafkah, dan kedua, dokumen perundangan serta kehakiman kontemporari termasuk Akta Undang-Undang Keluarga Islam (Wilayah-Wilayah Persekutuan) 1984, Enakmen Undang-Undang Keluarga Islam negeri-negeri terpilih khususnya Negeri Sembilan dan Selangor, serta keputusan Mahkamah Syariah yang dilaporkan dalam Jurnal Hukum dan Syariah Law Reports (Jabatan Kehakiman Syariah Malaysia, 2020). Kaedah analisis kandungan diaplikasikan bagi meneliti peruntukan undang-undang dan huraian fiqh klasik (Bowen, 2009).

Kajian ini menggunakan pendekatan *purposeful sampling* dengan meneliti kes-kes nafkah anak yang diputuskan oleh Mahkamah Syariah di beberapa negeri terpilih, iaitu Selangor, Wilayah Persekutuan, Negeri Sembilan dan Terengganu. Pemilihan negeri-negeri ini dibuat berdasarkan ketersediaan penghakiman bertulis secara terbuka, kepelbagaian konteks sosio-demografi, serta variasi amalan pentadbiran kehakiman Syariah yang membolehkan analisis

perbandingan rentas negeri dijalankan secara bermakna.

Kes-kes yang dianalisis dipilih berdasarkan kriteria berikut: (i) melibatkan tuntutan nafkah anak selepas perceraian; (ii) mempunyai alasan penghakiman bertulis; dan (iii) mengandungi perintah mahkamah yang jelas berkaitan kadar, tempoh atau mekanisme pembayaran nafkah. Skop masa kajian merangkumi tempoh antara tahun 2018 hingga 2024 bagi menangkap perkembangan semasa amalan kehakiman pasca pengukuhan peranan Bahagian Sokongan Keluarga serta peningkatan kesedaran terhadap isu penguatkuasaan nafkah anak, di samping memastikan data yang digunakan mencerminkan landskap perundangan terkini.

Analisis tematik digunakan terhadap penghakiman yang dipilih bagi mengenal pasti tema utama, isu berulang serta corak pelaksanaan perintah nafkah anak, selaras dengan kerangka Braun dan Clarke (2006). Proses analisis melibatkan pengekodan sistematik, pembentukan dan semakan tema, serta pemurnian dapatan bagi memastikan interpretasi dibuat secara telus dan konsisten.

Bagi meningkatkan kebolehpercayaan dapatan, kajian ini turut mengaplikasikan triangulasi sumber melalui analisis artikel akademik, kertas kerja seminar serta laporan NGO berkaitan hak wanita dan kanak-kanak, termasuk laporan Sisters in Islam (2019), bagi memberikan konteks empirikal terhadap cabaran penguatkuasaan nafkah anak di Malaysia. Elemen kebolehlugan kajian diperkukuh melalui perincian kriteria pemilihan kes, tempoh masa kajian, serta prosedur analisis tematik yang jelas, membolehkan penyelidik lain mereplikasi pendekatan ini dalam konteks negeri atau tempoh masa yang berbeza.

Walau bagaimanapun, kajian ini mempunyai limitasi dari segi akses kepada penghakiman bertulis yang tidak seragam antara negeri, yang berpotensi mewujudkan bias pemilihan kes dan mengehaskan generalisasi dapatan. Dari aspek etika penyelidikan, kajian ini hanya menggunakan sumber data sekunder yang tersedia secara awam, tanpa melibatkan maklumat pengenalan pihak-pihak terlibat, bagi memastikan kerahsiaan, privasi serta pematuhan kepada prinsip penyelidikan beretika

KERANGKA PERUNDANGAN NAFKAH DI MALAYSIA

Nafkah isteri dan anak di Malaysia dikawal melalui dua kerangka perundangan yang berbeza, iaitu undang-undang sivil bagi bukan Islam dan undang-undang keluarga Islam bagi orang Islam. Dari sudut teori perundangan, kewujudan akta-akta khusus seperti Akta 263, Akta 356, Akta 34 dan Akta 164 mencerminkan pendekatan legislatif Barat yang menekankan mekanisme penguatkuasaan bagi menjamin nafkah selepas perceraian, dengan penekanan terhadap kepentingan perlindungan isteri dan anak-anak dalam konteks sivil. Sebaliknya, dalam kerangka undang-undang keluarga Islam, peruntukan nafkah digubal oleh setiap negeri melalui enakmen keluarga Islam berasaskan prinsip Hukum Syarak. Enakmen ini bukan sahaja memperuntukkan nafkah isteri semasa perkahwinan dan selepas perceraian, tetapi juga menekankan elemen syariah seperti tempoh iddah, nusyuz, serta prinsip keadilan yang berpaksikan kemampuan suami.

Dari sudut kritis, wujud perbezaan ketara antara undang-undang sivil dan Islam, khususnya dalam aspek justifikasi teoritikal. Undang-undang sivil bersifat kontraktual dan berorientasikan perlindungan sosial, manakala hukum Islam menegaskan nafkah sebagai tanggungjawab agama dan moral yang

bersifat ibadah serta kekal sebagai hutang sehingga dilunaskan, sekalipun selepas kematian suami. Peruntukan dalam Enakmen Keluarga Islam Negeri Selangor 2003 mengenai hak tempat tinggal menunjukkan dimensi tambahan yang unik dalam hukum Islam, iaitu perlindungan terhadap kedudukan wanita selepas perceraian dengan mengekalkan hak menduduki rumah perkahwinan sepanjang iddah atau tempoh penjagaan anak, melainkan jika gugur disebabkan sebab syar'ie. Ini menunjukkan pendekatan Islam yang lebih komprehensif dengan mengambil kira aspek kemaslahatan dan kesejahteraan bekas isteri, berbanding undang-undang sivil yang lebih bersifat kontrak kewangan.

Dari perspektif teoritikal, pendekatan dualistik ini memberi gambaran bahawa sistem perundangan Malaysia mengiktiraf pluralisme undang-undang dalam isu nafkah, namun dalam masa yang sama menimbulkan persoalan keberkesanan, khususnya dalam penguatkuasaan perintah. Ketegasan undang-undang Islam dalam memperincikan syarat, tempoh dan bentuk nafkah seharusnya menjadi asas pengukuhan dasar nafkah di Malaysia, bukan sahaja untuk menjamin perlindungan hak wanita dan anak-anak, tetapi juga bagi menyokong nilai keluarga madani yang menekankan keseimbangan antara tuntutan agama, moral, dan kepentingan masyarakat.

ASAS FIQH DAN PERUNTUKAN NAFKAH ANAK

Peruntukan dalam Enakmen Undang-Undang Keluarga Islam 2003 jelas menunjukkan satu langkah progresif ke arah memperkukuh perlindungan hak wanita dan anak, khususnya dalam aspek nafkah dan muta'ah. Dari sudut teoritikal, enakmen ini mencerminkan pendekatan normatif syariah yang disesuaikan dalam bentuk perundangan moden, dengan

memberi kuasa luas kepada mahkamah untuk menghalang pihak yang tidak bertanggungjawab daripada mengelak kewajipan melalui manipulasi harta. Takrifan harta yang komprehensif (alih dan tidak alih) serta larangan terhadap perpindahan harta yang bertujuan mengelakkan perintah mahkamah menegaskan prinsip maqasid syariah, iaitu menutup jalan (sadd al-dhara'i) ke arah kezaliman dan memastikan keberkesanan perintah. Namun, dari sudut kritis, kelemahan ketara ialah ketiadaan penetapan tempoh hukuman penjara, yang boleh membuka ruang kepada ketidakseragaman dalam penguatkuasaan dan menjejaskan kepastian undang-undang.

Dalam konteks nafkah anak, Enakmen Negeri Sembilan 2003 memperlihatkan penegasan syariah bahawa nafkah adalah tanggungjawab tetap bapa tanpa mengira isu penjagaan, dengan meliputi keperluan asas seperti tempat tinggal, makanan, pendidikan dan kesihatan. Keputusan kes *Rasnah binti Arifin v Shafri bin Khalid* menunjukkan bagaimana mahkamah menyesuaikan prinsip syarak dengan realiti sosio-ekonomi, apabila nafkah ditetapkan mengikut pendapatan bapa (RM200 sebulan bagi setiap anak). Hal ini memperlihatkan keseimbangan antara prinsip keadilan substantif (hak anak dilindungi) dengan keadilan distributif (kemampuan bapa diambil kira).

Dari aspek teoritikal, kewajipan menanggung nafkah anak yang berpindah kepada waris apabila bapa meninggal dunia atau tidak diketahui keberadaannya mencerminkan prinsip al-taklif bi al-mali (tanggungjawab kewangan berasaskan hubungan keluarga) yang berakar dalam hukum syarak, berbeza daripada undang-undang sivil yang cenderung menamatkan obligasi dengan kematian. Tambahan pula, seksyen 74(1) memberi fleksibiliti kepada mahkamah untuk mengeluarkan perintah nafkah dalam pelbagai situasi, termasuk

ketika poligami atau prosiding perceraian sedang berjalan. Dari perspektif kritis, peruntukan ini bukan sahaja melindungi kebajikan anak, malah menegaskan tanggungjawab moral lelaki sebagai bapa dan suami, sejajar dengan prinsip qawwamah dalam Islam. Secara keseluruhannya, enakmen ini bukan sekadar instrumen undang-undang, tetapi juga mencerminkan integrasi nilai syariah dalam kerangka perundangan keluarga moden, dengan kekuatan pada aspek perlindungan menyeluruh dan kelemahan pada aspek ketegasan hukuman yang masih longgar, sekaligus menimbulkan cabaran terhadap keberkesanan penguatkuasaan.

Dalam perspektif fiqh klasik, kewajipan nafkah kepada anak berpaksikan prinsip daruriyyat al-khams khususnya hifz al-nasl (penjagaan keturunan) dan hifz al-nafs (penjagaan jiwa), yang menegaskan bahawa seorang bapa bertanggungjawab sepenuhnya terhadap nafkah anak selagi mereka tidak mampu berdikari, tanpa had umur yang ketat kecuali apabila anak itu mampu menyara diri. Mazhab Shafi'i, Maliki, Hanafi dan Hanbali berbeza dalam menetapkan sempadan umur dan keadaan kelayakan, tetapi sepakat bahawa nafkah kekal wajib selagi wujud keperluan dan ketidakmampuan anak.

Sebaliknya, undang-undang keluarga Islam di Malaysia memperincikan kewajipan ini melalui had umur 18 tahun, namun memperuntukkan pengecualian untuk anak yang belum berkahwin, hilang upaya fizikal atau mental, serta yang masih menuntut di institusi pendidikan tinggi. Peruntukan ini meluaskan skop klasik kepada konteks kontemporari, khususnya dengan mengiktiraf pendidikan sebagai keperluan asas yang wajar ditanggung oleh bapa, sekaligus mencerminkan pendekatan ijtihad yang responsif terhadap tuntutan zaman moden.

Tambahan pula, mekanisme penguatkuasaan melalui perintah

mahkamah, cagaran harta, dan hukuman bagi penghinaan mahkamah menunjukkan integrasi nilai ta'zir dalam undang-undang positif, yang menekankan kepatuhan terhadap autoriti kehakiman demi menjaga hak anak. Kes *Azizan bin Marzuki v Maharum binti Abdullah* turut memperlihatkan prinsip masalah mursalah, iaitu fleksibiliti dalam menyesuaikan beban nafkah dengan realiti ekonomi semasa, tanpa menghapuskan hak asas anak terhadap nafkah.

Oleh itu, dapat dirumuskan bahawa perundangan nafkah anak di Malaysia merupakan sintesis antara prinsip fiqh klasik yang menekankan kewajipan berasaskan keperluan dan ketidakmampuan, dengan inovasi kontemporari yang memperkenalkan had umur, pengecualian tertentu, serta mekanisme penguatkuasaan undang-undang, bagi memastikan keadilan dan kesejahteraan kanak-kanak terpelihara.

KONFLIK PERINTAH, PENENTUAN KEBAPAAN DAN PENGHAKIMAN (SYARIAH vs SIVIL)

Isu nafkah anak tidak sah taraf di Malaysia menonjolkan kelemahan undang-undang sedia ada, khususnya berkaitan penentuan kebapaan dan perlindungan hak kanak-kanak. Kes *Othman bin Haji Abdul Halim v. Hamisah bt Awang dan Peter James Binsted v. Jevencia Autor Partosa* memperlihatkan bahawa walaupun ujian DNA diiktiraf secara saintifik dan berwibawa, ia tidak dapat diterima sebagai bukti mahkamah tanpa persetujuan sukarela, kerana ketiadaan peruntukan undang-undang yang membolehkan pihak berkenaan dipaksa menjalani ujian tersebut. Keputusan ini meletakkan anak tidak sah taraf dalam kedudukan yang sukar untuk menuntut nafkah daripada lelaki yang menyebabkan kelahiran mereka, sekaligus menimbulkan persoalan mengenai perlindungan hak kanak-kanak dalam konteks sistem perundangan yang tidak

menyediakan mekanisme penguatkuasaan yang jelas (Abdullah & Rahman, 2022; Hashim, 2021).

Kes *Mohd Hanif Fakkirullah v. Bushra Caudri & Anor* pula menekankan percanggahan antara undang-undang sivil dan undang-undang keluarga Islam. Walaupun Akta 263 membenarkan tuntutan nafkah terhadap bapa bagi anak luar nikah, undang-undang keluarga Islam selepas pindaan 1994 menafikan hak tersebut bagi anak Islam. Keadaan ini menimbulkan beban kepada ibu, atau sekiranya ibu tidak berkemampuan, kepada Baitulmal. Walaupun hakim membenarkan tindakan di bawah Akta 263 kerana tiada peruntukan jelas dalam undang-undang Islam, keputusan ini menimbulkan persoalan mengenai kesesuaiannya dengan prinsip syarak, sekaligus memperlihatkan jurang antara perlindungan undang-undang sivil dan Syariah dalam memastikan hak anak luar nikah terpelihara secara adil (Latif & Syafiq, 2023; Mohd Noor, 2023).

Cabaran perundangan utama yang timbul daripada isu ini termasuk: (i) ketiadaan mekanisme penentuan kebapaan yang memaksa pihak terbabit menjalani ujian DNA, (ii) percanggahan antara undang-undang Islam dan undang-undang sivil, (iii) beban nafkah yang diletakkan sepenuhnya ke atas ibu, (iv) kekosongan peruntukan syariah khusus untuk menuntut nafkah daripada bapa biologikal, dan (v) kesan sosial negatif seperti diskriminasi terhadap anak luar nikah, risiko kekurangan nafkah, dan kemungkinan terdedah kepada gejala sosial termasuk pembuangan bayi (Othman, 2022; Rahim & Kaur, 2023).

Konflik bidang kuasa antara Mahkamah Syariah dan Mahkamah Sivil di Malaysia terus menjadi isu kritikal, khususnya dalam konteks tuntutan nafkah anak apabila status agama salah satu pihak berubah atau wujud campur tangan pihak bukan Islam. Mahkamah Syariah hanya mempunyai bidang kuasa terhadap orang Islam,

manakala Mahkamah Sivil mengawal kes yang melibatkan bukan Islam, yang berpotensi menimbulkan pertindihan, kekeliruan, dan kelewatan dalam pelaksanaan hak anak untuk menerima nafkah (Noordin & Jalil, 2024; Salleh, 2022).

Kes seperti *Indira Gandhi v. Patmanathan* menonjolkan persoalan ini, di mana pertindihan bidang kuasa menyebabkan ketidakpastian dalam hak jagaan dan tanggungjawab nafkah. Keputusan Mahkamah Sivil berpotensi bercanggah dengan prinsip fiqh yang menekankan kewajipan bapa menanggung nafkah anak Islam. Situasi ini memberi kesan serius terhadap perlindungan hak kanak-kanak dan meningkatkan beban ibu yang selalunya menjadi penjaga utama selepas perceraian atau penukaran agama salah satu pihak (Aziz & Rahman, 2023; Lee, 2021).

Kajian akademik terkini menunjukkan bahawa Perkara 121(1A) Perlembagaan Persekutuan tidak memberikan jaminan mutlak terhadap pengasingan bidang kuasa antara mahkamah Syariah dan sivil, dan prinsip binding precedent Mahkamah Persekutuan turut mempengaruhi autoriti Mahkamah Syariah dalam isu nafkah anak (Abdullah, 2022; Hashim, 2021; Chong, 2023). Dalam kes *Rosliza binti Ibrahim v. Kerajaan Negeri Selangor*, ketidakseragaman bidang kuasa menyukarkan ibu menuntut nafkah secara berkesan, terutamanya apabila bapa enggan mengaku tanggungjawab atau prosedur penentuan kebapaan mensyaratkan persetujuan sukarela bagi ujian DNA. Keadaan ini meningkatkan beban pembuktian dan menjejaskan hak anak untuk mendapatkan nafkah yang sewajarnya (Wan & Hamid, 2022; Tan, 2024).

Perbincangan mengenai konflik bidang kuasa juga mencerminkan cabaran yang lebih besar dalam sistem pluralisme

undang-undang di Malaysia, di mana perbezaan tafsiran undang-undang sivil dan prinsip Syariah membawa kepada keputusan yang tidak konsisten dan kurang menepati asas keadilan substantif (Othman, 2021; Mansor, 2023). Kajian perbandingan menunjukkan bahawa sistem yang tidak seimbang memberi kesan negatif kepada kebajikan kanak-kanak serta keberkesanan penguatkuasaan nafkah, dan menuntut reformasi yang lebih holistik (Rahim & Kaur, 2023; Ismail, 2020).

Cabaran ini menekankan keperluan reformasi undang-undang yang menyeluruh. Pindaan perundangan perlu memperjelas bidang kuasa eksklusif Mahkamah Syariah dalam isu nafkah anak, termasuk mekanisme penentuan kebapaan yang boleh dipaksa secara sah. Integrasi prinsip fiqh klasik, peruntukan undang-undang keluarga Islam negeri, dan Akta 263 perlu diselaraskan bagi memastikan hak anak Islam untuk menerima nafkah daripada bapa yang bertanggungjawab dijamin, sementara beban nafkah tidak diletakkan sepenuhnya ke atas ibu. Pendekatan ini dapat melindungi kesejahteraan anak, mengurangkan risiko ketidakadilan dan diskriminasi, serta memastikan sistem penguatkuasaan nafkah anak lebih berkesan dan selaras dengan kehendak masyarakat semasa (Mohd Noor, 2023; Latif & Rahman, 2020; Syafiq & Azman, 2024).

PERINTAH INTERIM NAFKAH ANAK

Berdasarkan penelitian terhadap kes *Ida Sherina Iwn Nazrul Hilmie bin Ahmad Nazri* yang telah diputuskan oleh Mahkamah Rendah Syariah Shah Alam, analisis mendalam menunjukkan bahawa Mahkamah telah mengambil pendekatan berteraskan prinsip undang-undang dan pertimbangan syarak yang seimbang dalam menilai kewajaran sesuatu permohonan nafkah anak sementara. Dalam kes ini, Pemohon telah menuntut perintah interim nafkah anak berasaskan peruntukan

Seksyen 202 Enakmen Tatacara Mal Mahkamah Syariah (Negeri Selangor) 2003 dan Seksyen 73 Enakmen Undang-undang Keluarga Islam (Negeri Selangor) 2003 setelah perceraian antara Pemohon dan Responden disahkan pada 6 Jun 2020. Isu utama yang timbul ialah sama ada permohonan nafkah sementara tersebut memenuhi keperluan undang-undang dari segi kewujudan kes induk serta sejauh mana Mahkamah menilai bentuk nafkah yang dituntut berdasarkan kemampuan Responden dan keperluan sebenar anak-anak.

Mahkamah menegaskan bahawa perintah nafkah sementara tidak boleh dikeluarkan secara berdiri sendiri tanpa kewujudan kes induk yang sah dan berdaftar, sejajar dengan maksud frasa “atas permohonan mana-mana pihak yang berhak mendapat nafkah dalam apa-apa kausa atau perkara” sebagaimana yang diperuntukkan dalam Seksyen 202 tersebut. Prinsip ini menuntut agar permohonan nafkah interim hanya dipertimbangkan sekiranya telah wujud kes induk yang menjadi asas tuntutan nafkah kekal. Berdasarkan semakan Mahkamah, didapati bahawa Pemohon telah terlebih dahulu menfailkan kes induk nafkah anak melalui Saman No: 10015-024-0419-2020 di Mahkamah Rendah Syariah Daerah Petaling, sekali gus memenuhi prasyarat perundangan bagi membolehkan Mahkamah mempertimbangkan permohonan interim tersebut. Dengan itu, Mahkamah menegaskan bahawa kes induk ini berfungsi bukan sahaja sebagai sandaran kepada permohonan sementara tetapi juga sebagai asas yang menentukan tempoh kuat kuasa sesuatu perintah interim sehingga keputusan muktamad kes induk dibuat.

Dalam menilai kewajaran tuntutan Pemohon, Mahkamah telah meneliti dua aspek utama, iaitu bentuk nafkah anak yang dipohon dan kemampuan sebenar Responden untuk menanggungnya. Walaupun Pemohon berhujah bahawa

beliau menanggung hampir keseluruhan keperluan anak-anak (sekitar 98%) selepas perceraian yang meliputi makan minum, pakaian, pendidikan, perubatan dan perbelanjaan harian, Mahkamah tetap berpendirian bahawa kadar nafkah tidak boleh ditentukan semata-mata berdasarkan beban tanggungan Pemohon, sebaliknya perlu dinilai mengikut taraf kehidupan dan kemampuan kewangan Responden sebagai bapa kandung. Pendekatan ini selaras dengan prinsip keadilan dalam Islam yang menuntut keseimbangan antara hak anak untuk mendapat nafkah yang mencukupi dengan kemampuan sebenar bapa agar tidak berlaku kezaliman kepada mana-mana pihak.

Menariknya, Mahkamah dalam penghakimannya telah mengaplikasikan konsep Fiqh al-Aulawiyat sebagaimana yang dihuraikan oleh Prof. Dr. Yusuf al-Qaradawi dalam karya beliau Fiqh al-Aulawiyat (terjemahan Ahmad Nuryadi Asmawi) yang mengklasifikasikan masalah kehidupan manusia kepada tiga peringkat utama iaitu al-dharuriyyat (keperluan asas yang mesti dipenuhi bagi menjamin kelangsungan hidup), al-hajiyat (keperluan tambahan bagi mengurangkan kesempitan hidup), dan al-tahsiniyyat (keperluan pelengkap yang menyempurnakan kehidupan). Berdasarkan prinsip ini, Mahkamah mendahulukan keperluan dharuriyyat seperti makanan, minuman, pakaian dan perubatan sebagai tanggungjawab utama Responden, manakala keperluan lain yang bersifat hajiyat atau tahsiniyyat hanya akan dipertimbangkan sekiranya kemampuan kewangan Responden mengizinkan. Pendekatan ini menunjukkan keselarasan antara hukum syarak dan pentadbiran kehakiman moden yang menekankan pertimbangan keutamaan serta keadilan situasi (*justice by circumstances*).

Dalam aspek penilaian nafkah, Mahkamah telah meneliti setiap bentuk tuntutan secara spesifik. Bagi keperluan

tempat tinggal, Mahkamah berpandangan bahawa ia tergolong dalam kategori dharuriyyat namun tidak perlu dipertanggungjawabkan kepada Responden sekiranya Pemohon dan anak-anak telah mempunyai kediaman tetap. Keperluan makanan dan minuman pula diiktiraf sebagai tanggungjawab utama bapa kerana ia merupakan keperluan asas yang tidak boleh diabaikan. Bagi pakaian dan kelengkapan diri, walaupun Pemohon gagal mengemukakan bukti dokumentasi perbelanjaan, Mahkamah tetap memperuntukkan kadar munasabah RM200.00 bagi anak pertama sebagai simbol kewajaran dan keperluan minimum. Bagi kos perubatan, Mahkamah menegaskan bahawa Responden wajib menanggungnya namun perlulah dilakukan di klinik atau hospital kerajaan yang melibatkan kos minima, manakala sebarang rawatan di klinik swasta hendaklah mendapat persetujuan Responden terlebih dahulu. Dalam konteks pendidikan, Mahkamah menegaskan bahawa walaupun ia penting dan berterusan, jumlah perbelanjaannya adalah berubah-ubah dan perlu disesuaikan mengikut keadaan semasa serta kemampuan Responden.

Hasil pertimbangan terhadap semua faktor ini, Mahkamah akhirnya memutuskan bahawa kadar nafkah anak sementara yang munasabah ialah sebanyak RM650.00 sebulan tidak termasuk kos perubatan, sementara kos dua perayaan (Aidilfitri dan Aidiladha) serta perbelanjaan pendidikan hendaklah ditanggung berdasarkan kemampuan dan persetujuan Responden. Keputusan ini menunjukkan keadilan yang seimbang di antara hak anak-anak untuk mendapat pembelaan nafkah dan hak bapa untuk tidak dibebani melebihi kemampuannya, di samping memastikan prinsip maqasid al-syariah dalam menjaga keturunan (*hifz al-nasl*) dan kebajikan anak-anak terus terpelihara.

Secara keseluruhannya, keputusan Mahkamah dalam kes ini mencerminkan kebijaksanaan kehakiman dalam menggabungkan prinsip undang-undang bertulis dengan nilai keadilan syarak yang dinamik, di mana Mahkamah tidak hanya menilai fakta perundangan semata-mata tetapi turut mengambil kira aspek moral, sosial dan kemaslahatan anak-anak sebagai teras utama. Kes ini menjadi panduan penting dalam amalan kehakiman syariah bahawa setiap permohonan nafkah anak sementara perlu diasaskan kepada kes induk yang sah, disokong oleh bukti munasabah tentang keperluan dan kemampuan pihak-pihak, serta dinilai berpandukan prinsip fiqh keutamaan agar keadilan dapat ditegakkan secara menyeluruh dan seimbang antara hak, tanggungjawab serta kemampuan dalam konteks keluarga Islam kontemporari.

PROSES TUNTUTAN TUNGGAKAN NAFKAH

Di Mahkamah Syariah, terdapat empat jenis tuntutan nafkah iaitu nafkah isteri, nafkah iddah, nafkah tertunggak, dan nafkah anak. Semua tuntutan ini difailkan oleh wanita seperti isteri, bekas isteri, dan ibu, kerana tanggungjawab nafkah terletak pada lelaki; tiada tuntutan nafkah difailkan oleh suami atau bapa. Setiap aduan tunggakan nafkah yang dikemukakan kepada Bahagian Sokongan Keluarga (BSK) akan diuruskan terlebih dahulu oleh Unit Khidmat Nasihat Perundangan Nafkah (UKNP). UKNP meneliti kepatuhan pihak suami atau bapa terhadap perintah nafkah dan mengatur sesi rundingcara (mediasi) antara pihak yang terlibat dalam tempoh 21 hari selepas aduan diterima. Proses rundingcara ini serupa dengan proses Sulh di mahkamah, tetapi berbeza kerana rundingcara bertujuan menyiasat kepatuhan terhadap perintah sedia ada, manakala Sulh bertujuan mencapai persetujuan dan perintah baru.

Dalam proses rundingcara, pegawai BSK bertindak sebagai pemudahcara untuk

mencapai persetujuan pelaksanaan perintah Mahkamah antara kedua pihak. Jika persetujuan dicapai, perjanjian tersebut ditandatangani dan disahkan oleh Hakim Syarie. Jika tiada persetujuan atau pihak yang terlibat tidak hadir, kes akan diserahkan kepada Unit Pelaksanaan dan Penguatkuasaan Perintah (UPPP) untuk tindakan penguatkuasaan. UPPP merupakan unit utama dalam BSK yang mengendalikan pelaksanaan perintah nafkah melalui proses bertingkat apabila rundingcara gagal mencapai penyelesaian seperti berikut:

Peringkat pertama pra perbincangan melibatkan penerimaan kes yang gagal diselesaikan di UKNP dan penentuan jenis tindakan penguatkuasaan mengikut Enakmen Tatacara Mal Mahkamah Syariah Negeri Selangor 2003, antaranya: (a) Notis Tunjuk Sebab/Komital untuk memohon pembayaran nafkah tertunggak dengan hukuman denda atau penjara maksimum enam bulan; (b) Saman Penghutang Penghakiman dengan hukuman penjara maksimum 30 hari jika gagal patuh; (c) Penyitaan dan penjualan harta Penghutang untuk menyelesaikan tunggakan; (d) Perintah Tahanan Pendapatan Tenaga bagi potongan gaji bulanan; dan (e) Hiwalah, pemindahan hutang kepada pihak ketiga seperti bank kepada Pemiutang Penghakiman.

Berdasarkan penentuan tindakan yang harus diambil, UPPP akan menyediakan pliding (suatu kenyataan bertulis yang difailkan ke mahkamah oleh setiap pihak mengenai kausa tindakan yang pihak itu kehendaki di dalam perbincangan) berkaitan untuk difailkan ke Mahkamah jika berbidangkuasa atau layak untuk dibantu.

Peringkat kedua melibatkan perbincangan di mana Peguam Syarie BSK memfailkan kes di Mahkamah Syariah, mengurus penyampaian saman dan pliding kepada Penghutang Penghakiman, serta

mewakili Pemiutang Penghakiman sepanjang proses sehingga Mahkamah mengeluarkan perintah penguatkuasaan. Peringkat ketiga ialah pasca perbicaraan, di mana Peguam Syarie menyerahkan perintah pelaksanaan kepada Bailif yang melaksanakan perintah tersebut mengikut prosedur undang-undang. Hasil pelaksanaan diserahkan kepada pemiutang, dan lebihan wang dikembalikan mengikut peraturan yang ditetapkan.

Melalui penelitian secara umum, peranan Bailif di Mahkamah Syariah agak kurang diberi perhatian berbanding di Mahkamah Sivil. Ironinya, Bailif memainkan tugas yang amat penting dalam melaksanakan dan menguatkuasakan perintah yang dikeluarkan mahkamah contohnya membabitkan proses sitaan dan jualan dan juga waran tangkap. Umpamanya dalam kes *Emilda Binti Md Salleh lwn Abu Bakar Bin Latif*, Bailif BSK Selangor telah melaksanakan perintah sitaan dan jualan di premis perniagaan Penghutang Penghakiman di Padang Jawa, Shah Alam, Selangor. Penghutang Penghakiman bersetuju membayar RM5,000.00 kepada Pemiutang Penghakiman dan baki bayaran tunggakan dibayar secara ansuran kepada Pemiutang Penghakiman melalui perintah mahkamah. Untuk rekod, ini merupakan kes sitaan dan jualan pertama yang dilaksanakan Bailif BSK Selangor dan berjaya dilaksanakan dengan berkesan.

Bailif BSK Selangor berperanan melaksanakan perintah waran tangkap ke atas Penghutang Penghakiman yang gagal hadir ke Mahkamah Syariah, termasuk waran tangkap dari luar negeri Selangor. Dalam pelaksanaan ini, Bailif BSK bekerjasama dengan Polis Diraja Malaysia (PDRM) bagi memastikan proses tangkapan berjalan lancar dan selamat. Contoh kes di Terengganu menunjukkan bagaimana Bailif bersama polis berjaya menahan Penghutang yang cuba melarikan diri.

Dalam konteks pelaksanaan perintah nafkah, Unit Pengurusan Dana (UPD) membantu ibu tunggal dan bekas isteri dengan menyediakan pendahuluan nafkah selepas penapisan kelayakan oleh Jawatankuasa Akaun Amanah. Pendahuluan ini dibayar untuk tempoh maksimum enam bulan atau sehingga kes selesai, dan akan dikutip semula daripada penghutang melalui proses penguatkuasaan. Pegawai BSK di UPPP bertindak sebagai Peguam Syarie dalam tindakan mahkamah untuk memastikan pelaksanaan perintah nafkah tertunggak. Proses ini menandakan peranan komprehensif BSK dalam menuntut dan menguatkuasakan hak nafkah secara berkesan.

KADAR DAN KIRAAN NAFKAH

Isu penentuan kadar nafkah merupakan antara persoalan utama yang dibincangkan dalam tuntutan nafkah anak dan isteri di Mahkamah Syariah. Perbincangan ini biasanya merangkumi jumlah yang wajar dituntut, kaedah pengiraan, serta sejauh mana perintah mahkamah dapat memenuhi keperluan penerima secara efektif. Dari perspektif hukum Islam, tidak terdapat kadar yang ditetapkan secara khusus; sebaliknya, prinsip yang diterapkan adalah keseimbangan antara keperluan penerima dan kemampuan pemberi nafkah, sejajar dengan konsep kifayah dan ma'ruf.

Pendekatan ini juga selaras dengan prinsip maqāsid al-syariah, yang menekankan pencapaian masalah dan mengelakkan mafsadah dalam urusan nafkah. Dalam konteks perundangan Malaysia, undang-undang keluarga Islam menegaskan kewajipan memberi nafkah tanpa menetapkan formula pengiraan tertentu. Oleh itu, dalam praktik kehakiman, hakim menilai kadar nafkah dengan mengambil kira keperluan anak atau isteri, kemampuan suami atau bapa, serta faktor sosioekonomi dan uruf tempatan. Penilaian ini memerlukan

integrasi prinsip fiqh klasik dengan realiti kontemporari agar perintah nafkah yang dikeluarkan adalah munasabah, adil, dan praktikal dari segi pelaksanaan. Pendekatan bersepadu ini memastikan bahawa perundangan dan prinsip Syariah dapat diterapkan secara harmonis, sekaligus memberi panduan yang jelas bagi penyelesaian tuntutan nafkah dalam masyarakat moden.

Peruntukan undang-undang Malaysia seperti Seksyen 72(1) Akta Undang-Undang Keluarga Islam menetapkan bahawa seorang lelaki wajib menanggung nafkah anaknya, sama ada anak itu berada dalam jagaan sendiri atau pihak lain, termasuk penyediaan tempat tinggal, pakaian, makanan, rawatan perubatan, dan pendidikan, sejajar dengan kemampuan dan taraf kehidupannya, manakala Seksyen 61 menekankan bahawa penentuan jumlah nafkah perlu berdasarkan kemampuan dan keperluan pihak-pihak yang terlibat, termasuk perbandingan dengan pendapatan orang yang tertakluk kepada perintah; ketidakseragaman jumlah yang diputuskan mahkamah sering kali berlaku kerana tiada panduan pentaksiran rasmi, menjadikan kemampuan bapa sebagai faktor utama dalam menentukan kadar, sementara panduan khusus yang mengaitkan kadar nafkah dengan lokasi, taraf hidup, dan kos sara hidup masih belum diwujudkan, sehingga menimbulkan ketidakpastian dalam penguatkuasaan dan perancangan nafkah.

Sebagai perbandingan, Kanada memperkenalkan Skim Nafkah Anak (Child Support Scheme) dan Garis Panduan Nafkah Anak pada 1997 sebagai reformasi dasar, di mana mahkamah mengekalkan peranan dalam menentukan nafkah sambil memanfaatkan panduan rasmi yang lengkap, termasuk kriteria penaksiran, prosedur pengiraan, dan kaedah pengeluaran perintah mahkamah, serta menekankan persetujuan ibu bapa sebagai asas sebelum campur tangan mahkamah,

bagi memastikan jumlah nafkah anak ditentukan secara konsisten, tepat, dan adil; mekanisme ini membantu mengurangkan ketidakpastian, mempermudah proses tuntutan nafkah, dan memberi keyakinan kepada pihak yang terlibat mengenai hak dan tanggungjawab masing-masing. Berdasarkan pengalaman ini, penulis mencadangkan agar Mahkamah Syariah Malaysia mengadaptasi pendekatan serupa, dengan menyediakan panduan pentaksiran nafkah yang formal dan standard, bagi membantu hakim, peguam syarie, dan pihak awam dalam menentukan jumlah nafkah anak dan isteri secara munasabah, sambil mengambil kira kemampuan pemberi nafkah, keperluan penerima, faktor kos sara hidup tempatan, serta konteks sosioekonomi keluarga; langkah ini bukan sahaja meningkatkan ketelusan dan konsistensi keputusan mahkamah, tetapi juga memperkukuh perlindungan hak anak dan isteri, selaras dengan prinsip Syariah dan kehendak semasa masyarakat, sambil mengurangkan risiko ketidakadilan, kegagalan pelaksanaan perintah nafkah, dan ketegangan sosial yang mungkin timbul daripada ketidakpastian undang-undang. Perbezaan ini adalah perkara biasa, dan contoh pengiraan sebagaimana dalam jadual di bawah disediakan sebagai panduan umum.

JADUAL 1. Tuntutan nafkah utama

ITEM	JUMLAH
Makan minum	RM 15 x 30 = RM450.00
Tempat tinggal	RM200.00
Pakaian	RM50.00
Wang saku	RM 4 x 20 = RM80.00
JUMLAH	RM 780.00

Sumber: Buku Bahagian Sokongan Keluarga JAKESS Tahun 2009

Penentuan tuntutan nafkah anak dalam konteks undang-undang keluarga Islam di Malaysia memerlukan pendekatan yang sistematik dan berpandukan prinsip Syariah, khususnya kewajipan bapa

menanggung nafkah anak berdasarkan kemampuan dan keperluan anak sebagaimana diperuntukkan dalam Seksyen 61 dan Seksyen 72 Akta Undang-Undang Keluarga Islam; secara praktikal, tuntutan nafkah boleh dibahagikan kepada dua kategori utama, iaitu nafkah bulanan dan nafkah tahunan, yang masing-masing merangkumi aspek keperluan asas anak secara menyeluruh. Dalam nafkah bulanan, elemen asas termasuk makan dan minum, pakaian, tempat tinggal, yuran sekolah, dan belanja sekolah, di mana pengiraan dibuat berdasarkan kos harian atau bulanan yang munasabah, contohnya RM15 sehari bagi makan dan minum $\times$ 30 hari = RM450.00, manakala pakaian dianggarkan berdasarkan prinsip Syariah iaitu dua persalinan setahun, yang boleh diterjemahkan ke dalam anggaran bulanan kecil, contohnya RM20 sebulan, bagi memastikan jumlah yang terkumpul mencukupi untuk membeli baju, seluar, kasut, dan keperluan pakaian lain sepanjang tahun. Dalam konteks tempat tinggal, penentuan kadar nafkah hanya melibatkan bahagian anak, di mana jika ibu dan dua anak menumpang rumah sewa RM400, maka nafkah tempat tinggal anak dianggarkan separuh iaitu RM200, manakala sekiranya tempat tinggal telah disediakan, tuntutan bagi komponen ini tidak lagi diperlukan, menunjukkan bahawa prinsip kemampuan dan keperluan menjadi asas kepada setiap penilaian mahkamah.

Selain itu, kos pendidikan dan belanja sekolah merupakan komponen penting dalam tuntutan nafkah anak, termasuk yuran persekolahan sekolah berbayar dan belanja harian anak di sekolah, yang dikira berdasarkan jumlah yang diberikan setiap hari dikalikan bilangan hari persekolahan, contohnya $RM4 \times 20$ hari = RM80.00 sebulan; mekanisme ini memastikan bahawa

tuntutan nafkah tidak hanya bersifat asas tetapi juga relevan dengan keperluan sebenar anak dalam konteks pendidikan, sambil mematuhi prinsip Syariah bahawa anak mempunyai hak mendapat nafkah sewajarnya daripada bapa. Nafkah tahunan pula merangkumi perbelanjaan khusus seperti kos awal persekolahan dan perayaan, termasuk pembelian buku, pakaian, kasut, yuran pendaftaran awal, dan baju perayaan Aidilfitri, di mana pengiraan boleh dirujuk kepada rekod kos tahun-tahun sebelumnya atau senarai rasmi keperluan sekolah bagi memastikan tuntutan adalah realistik, adil, dan munasabah, selaras dengan prinsip Syariah yang menekankan keseimbangan antara kemampuan pemberi nafkah dan keperluan anak, sekaligus memberikan panduan yang jelas bagi mahkamah, peguam syarie, dan pihak yang menuntut nafkah dalam menilai tuntutan dengan tepat.

Secara keseluruhan, penentuan jumlah nafkah anak mestilah dilakukan secara menyeluruh dan terperinci, merangkumi semua komponen utama seperti makan minum, pakaian, tempat tinggal, pendidikan, belanja sekolah, dan perayaan, agar mahkamah dapat membuat penilaian yang adil, konsisten, dan berkesan; pendekatan ini bukan sahaja selaras dengan prinsip hukum Syariah dan peruntukan undang-undang keluarga Islam, tetapi juga menyediakan panduan praktikal yang membantu pihak pengurusan kes, peguam syarie, dan ibu bapa dalam menentukan tuntutan nafkah anak, meningkatkan ketelusan, memperkukuh perlindungan hak anak, dan memastikan perintah nafkah dapat dilaksanakan dengan berkesan, sekali gus mengurangkan risiko kegagalan pelaksanaan dan ketidakadilan terhadap kanak-kanak dalam konteks keluarga Islam di Malaysia.

KEPERLUAN STATUT BERTULIS
BAGI PELAKSANAAN DAN
PENGUATKUASAAN PERINTAH

NAFKAH OLEH BAHAGIAN
SOKONGAN KELUARGA (BSK)

Kenyataan bahawa sehingga tahun 2010 terdapat sebanyak 12,300 kes penguatkuasaan dan pelaksanaan perintah nafkah anak yang tertunggak memperlihatkan satu realiti pahit dalam sistem kehakiman Syariah di Malaysia. Angka ini bukan sekadar mencerminkan kelewatan pentadbiran, tetapi menggambarkan kelemahan struktur undang-undang dan mekanisme penguatkuasaan yang masih belum matang dalam melindungi hak wanita dan anak-anak selepas perceraian. Isu ini perlu dilihat dalam konteks lebih luas, iaitu hubungan antara tanggungjawab perundangan, struktur institusi, dan prinsip keadilan sosial Islam yang menjadi tunjang kepada fungsi Mahkamah Syariah itu sendiri. Pelaksanaan perintah nafkah bukan semata-mata persoalan teknikal, tetapi merupakan manifestasi kepada sejauh mana sistem keadilan Syariah mampu menzahirkan maqasid syariah yang menekankan keadilan, perlindungan dan pemeliharaan hak pihak yang lemah dalam keluarga Muslim.

Dalam konteks ini, Bahagian Sokongan Keluarga (BSK) dan pelaksanaannya di negeri-negeri melalui Seksyen Bahagian Sokongan Keluarga (SBSK) telah diwujudkan oleh Jabatan Kehakiman Syariah Malaysia (JKSM) bagi membantu Mahkamah Syariah melaksanakan dan menguatkuasakan perintah nafkah. Fungsi BSK sebenarnya adalah sejajar dengan aspirasi keadilan substantif dalam Islam bahawa setiap perintah yang dikeluarkan oleh mahkamah hendaklah mempunyai kesan nyata dan tidak terhenti di atas kertas. Namun, sebagaimana yang diutarakan dalam kenyataan tersebut, ketiadaan undang-undang bertulis yang mendasari cara kerja pegawai dan kakitangan SBSK sejak pelaksanaannya pada tahun 2008 menimbulkan satu kekosongan struktur yang serius. Walaupun Unit Sulh telah lama mempunyai asas perundangan yang kukuh melalui Kaedah-Kaedah Tatacara Mal

(Sulh) Mahkamah Syariah, BSK pula hanya bergantung kepada garis panduan pentadbiran dalaman dan pekeliling JKSM yang tidak mempunyai kekuatan undang-undang mengikat. Hal ini menyebabkan bidang kuasa pegawai BSK berada dalam ruang samar yang boleh menggugat keberkesanan pelaksanaan perintah mahkamah.

Ketidakwujudan statut bertulis ini menimbulkan beberapa implikasi penting. Pertama, ia mewujudkan masalah legal uncertainty atau ketidakpastian undang-undang dalam pelaksanaan kuasa penguatkuasaan. Tanpa peruntukan yang jelas, pegawai BSK hanya boleh bertindak dalam kerangka pentadbiran, bukan dalam kerangka perundangan, sekali gus membataskan kebolehan mereka untuk melaksanakan perintah dengan tegas. Kedua, keadaan ini menghalang pembentukan standard operasi yang seragam antara negeri, menyebabkan pelaksanaan perintah nafkah di Mahkamah Syariah bersifat tidak konsisten. Sebagai contoh, terdapat perbezaan ketara dari segi pendekatan pelaksanaan antara Mahkamah Syariah Selangor, Wilayah Persekutuan, dan Terengganu, sebahagiannya kerana peraturan tempatan yang tidak seragam dan bergantung kepada kebijaksanaan pentadbiran negeri masing-masing. Ketiga, ketiadaan statut juga menjejaskan prinsip akauntabiliti, kerana tindakan pegawai BSK tidak dapat ditakrif secara sah sebagai tindakan penguatkuasaan di bawah mana-mana undang-undang bertulis. Ini membawa kepada risiko perundangan terhadap keputusan yang dibuat oleh mereka, termasuk kemungkinan dicabar melalui semakan kehakiman.

Dari segi pentadbiran keadilan, keadaan ini memperlihatkan bahawa Mahkamah Syariah menghadapi cabaran besar dalam menghubungkan keputusan kehakiman dengan pelaksanaan praktikal. Mahkamah Syariah berperanan sebagai institusi kehakiman yang mengeluarkan

perintah berdasarkan prinsip hukum Islam, namun tanpa instrumen pentadbiran dan undang-undang yang kukuh seperti yang dimiliki oleh Mahkamah Sivil melalui Akta 356 (Akta Perempuan Bersuami dan Anak-Anak [Penguatkuasaan Nafkah] 1968), keadilan substantif yang diputuskan tidak dapat diwujudkan dalam bentuk keadilan praktikal. Kelemahan ini turut membawa kesan kepada tahap kepercayaan masyarakat terhadap keberkesanan sistem Mahkamah Syariah. Masyarakat cenderung melihat perintah Mahkamah Syariah sebagai “kurang kuat” atau “sukar dilaksanakan” kerana tiada agensi yang benar-benar mempunyai kuasa undang-undang untuk memaksa pelaksanaan sesuatu perintah.

Oleh itu, keperluan untuk menggubal suatu statut bertulis yang jelas bagi SBSK bukan sahaja satu keperluan pentadbiran, malah suatu tuntutan keadilan dalam kerangka maqasid syariah. Dari sudut hukum Islam, tanggungjawab menunaikan nafkah kepada anak-anak selepas perceraian merupakan kewajipan syarie yang tidak gugur walau selepas berlakunya talaq. Pelaksanaan tanggungjawab ini memerlukan sokongan institusi yang berkesan agar prinsip al-nafaqah wajibah dapat dijamin secara sistematik. Dalam konteks pentadbiran negara, prinsip ini perlu diwujudkan dalam bentuk perundangan positif yang memberi kuasa kepada SBSK untuk melaksanakan perintah mahkamah dengan kekuatan undang-undang. Statut bertulis yang dimaksudkan itu hendaklah memperincikan bidang tugas dan kuasa pegawai, tatacara pelaksanaan perintah, prosedur penahanan pendapatan, penyitaan aset, serta mekanisme perantaraan dengan agensi kerajaan lain seperti Jabatan Akauntan Negara, Lembaga Hasil Dalam Negeri dan Jabatan Kebajikan Masyarakat.

Selain itu, dari perspektif dasar awam Islam, pembentukan statut bertulis bagi SBSK akan memperkukuh prinsip

masalah mursalah iaitu kepentingan umum masyarakat Islam. Keberadaan statut ini akan memastikan sistem penguatkuasaan nafkah dapat dijalankan dengan lebih tersusun, seragam dan berautoriti di seluruh negeri. Ia juga dapat memastikan prinsip hifz al-nasl (pemeliharaan keturunan) dan hifz al-mal (pemeliharaan harta) dapat dicapai melalui perlindungan kebajikan anak-anak dan kestabilan ekonomi keluarga selepas perceraian. Hal ini sejajar dengan falsafah keadilan Islam yang bukan sekadar menegakkan hukum, tetapi memastikan kesejahteraan sosial umat Islam. Dari segi praktikal, statut ini juga akan meningkatkan kecekapan dan integriti pegawai BSK kerana setiap tindakan mereka tertakluk kepada peraturan bertulis yang boleh diaudit dan dipantau.

Bagi mengatasi cabaran ini, penulis mencadangkan reformasi konkrit melalui beberapa pendekatan:

- I. Pindaan undang-undang – menambah kuasa mahkamah untuk memaksa ujian DNA secara sah, dan menyelaraskan Akta 263 dengan prinsip Syariah bagi anak Islam.
- II. Garis panduan kehakiman – menyediakan protokol khusus bagi mahkamah Syariah dalam menilai tuntutan nafkah anak luar nikah, termasuk penilaian keupayaan bapa dan pelaksanaan nafkah secara praktikal.
- III. Pendekatan maqasid al-syariah – menekankan prinsip masalahah dan adalah (keadilan), agar hak anak terjamin, beban nafkah diagihkan secara seimbang, dan perlindungan sosial kepada ibu dan anak dikukuhkan tanpa menjejaskan prinsip agama (Abdullah, 2022; Latif, 2021). Pendekatan bersepadu ini diharapkan dapat memastikan

bahawa hak anak tidak sah taraf dilindungi secara menyeluruh, konflik undang-undang diminimumkan, dan penguatkuasaan nafkah dapat dijalankan dengan lebih efektif dan adil, sejajar dengan kehendak masyarakat moden dan prinsip Syariah.

Secara keseluruhannya, kenyataan tersebut menzahirkan satu realiti bahawa tanpa asas undang-undang yang kukuh, keberkesanan BSK dan SBSK dalam menguatkuasakan perintah nafkah akan sentiasa terhad. Justeru, sudah tiba masanya bagi pihak berautoriti seperti JKSM, Majlis Agama Islam Negeri, dan Jabatan Peguam Negara untuk menggubal satu akta atau enakmen khusus yang memberikan legitimasi undang-undang kepada fungsi SBSK. Dengan adanya statut ini, sistem Mahkamah Syariah akan mempunyai kerangka pentadbiran yang mantap, selaras dengan prinsip rule of law dan maqasid syariah. Reformasi perundangan ini bukan sahaja akan mengangkat martabat Mahkamah Syariah di mata masyarakat, tetapi juga memperkukuh peranan undang-undang Islam sebagai instrumen keadilan sosial yang praktikal dan berkesan dalam konteks masyarakat moden Malaysia.

KESIMPULAN

Kesimpulannya, isu nafkah anak dan isteri di Malaysia menuntut pendekatan yang menyeluruh dan bersepadu, bermula daripada prinsip Syariah yang menekankan kewajipan bapa menanggung nafkah anak mengikut keperluan dan kemampuan, meliputi makanan, pakaian, tempat tinggal, pendidikan, perubatan, dan keperluan asas lain, sejajar dengan maqasid Syariah yang menekankan keadilan, kemaslahatan, dan perlindungan hak penerima, yang kemudiannya diperkukuh melalui peruntukan undang-undang keluarga Islam seperti Seksyen 61 dan Seksyen 72 Akta Undang-Undang Keluarga Islam, di mana

Mahkamah Syariah diberi bidang kuasa untuk menentukan kadar nafkah berdasarkan keperluan sebenar anak dan kemampuan pihak bertanggungjawab serta berhak melaras atau menyesuaikan jumlah tuntutan sekiranya didapati tidak munasabah; dari perspektif praktikal, pengurusan tuntutan nafkah menuntut pemohon mengemukakan justifikasi yang terperinci dengan pengiraan jelas bagi elemen bulanan seperti makan dan minum, pakaian, tempat tinggal, yuran dan belanja sekolah, serta elemen tahunan termasuk kos awal persekolahan dan perayaan, yang kesemuanya disandarkan kepada rekod kos terdahulu atau senarai rasmi keperluan anak bagi memastikan tuntutan adalah wajar, realistik, dan tidak membebaskan pihak yang menanggung nafkah; dalam proses penghakiman, Mahkamah memberi pertimbangan terhadap dua aspek utama iaitu bentuk nafkah yang dituntut dan kemampuan bapa menanggungnya, yang saling melengkapi sebagai asas ijtihad dan pertimbangan kehakiman untuk menetapkan kadar nafkah yang adil, wajar, berpaksikan prinsip kesaksamaan dan uruf tempatan, sambil menyediakan panduan praktikal kepada pihak pengurusan kes, peguam syarie, dan ibu bapa bagi memastikan pelaksanaan perintah nafkah berjalan secara konsisten dan berkesan, seterusnya memperkukuh perlindungan hak kanak-kanak dan isteri, mengurangkan risiko kegagalan pelaksanaan, ketidakadilan, dan diskriminasi, dan akhirnya menegaskan keperluan reformasi undang-undang, penambahbaikan mekanisme pengiraan, serta adaptasi garis panduan sistematik seperti Skim Nafkah Anak di Kanada bagi meningkatkan ketelusan, konsistensi, dan keberkesanan pelaksanaan, sambil memastikan prinsip Syariah dan kehendak undang-undang keluarga Islam dipatuhi sepenuhnya demi kesejahteraan, keadilan, dan perlindungan menyeluruh terhadap anak serta isteri dalam konteks keluarga madani di Malaysia.

PENGHARGAAN

Penulis merakamkan setinggi-tinggi penghargaan kepada Fakulti Undang-Undang, Universiti Kebangsaan Malaysia atas sokongan akademik dan pandangan ilmiah yang membantu penyempurnaan penulisan artikel ini. Penghargaan turut ditujukan kepada Bahagian Sokongan Keluarga (BSK), Jabatan Kehakiman Syariah Malaysia atas maklumat dan data yang menjadi asas kepada analisis kajian ini. Kajian ini tidak menerima sebarang sokongan kewangan atau pembiayaan daripada mana-mana pihak.

KONFLIK KEPENTINGAN

Penulis menyatakan bahawa tiada sebarang konflik kepentingan yang berkaitan dengan penulisan dan penerbitan artikel ini. Semua dapatan dan analisis yang dibentangkan adalah bebas daripada pengaruh pihak ketiga dan tidak dipengaruhi oleh mana-mana organisasi, institusi, atau individu yang berkepentingan dalam kajian ini.

SUMBANGAN PENULIS

Penulis bertanggungjawab sepenuhnya terhadap reka bentuk kajian, pengumpulan dan analisis data, serta penulisan dan semakan manuskrip artikel ini. Semua keputusan intelektual, tafsiran dapatan, dan kesimpulan adalah hasil usaha penulis sendiri tanpa penglibatan pihak ketiga.

RUJUKAN

- Abdullah, S. (2022) 'Jurisdictional Challenges in Syariah and Civil Courts: Nafkah Anak in Malaysia', *Malaysian Journal of Islamic Law*, 14(1), 33–55.
- Abdullah, S. & Rahman, F. (2022) 'Child Maintenance and Legal Pluralism in

Malaysia', *Malaysian Journal of Islamic Law*, 15(1), 45–68.

- Ahmad Ibrahim (1999) *The Islamic Family Law of Malaysia*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Akta Undang-Undang Keluarga Islam (Wilayah-Wilayah Persekutuan) 1984, Seksyen 59.
- Al-Bahuti, M. I. Y. I. (1982/1402H). *Kashshaf al-Qina' 'an Matn al-Iqna'* (Jil. 5, hlm. 480–481). Beirut: Dar al-Fikr.
- Al-Dimyati, A. B. M. S. M. S. (2002/1422H). *Hashiyah I'arah al-Talibin* (Jil. 4). Beirut: Dar al-Fikr.
- Al-Dusuki, S. a.-d.-S. M. 'A. (1998/1419H). *Hashiyah al-Dusuki 'ala al-Sharh al-Kabir* (Jil. 2, hlm. 799-800). Beirut-Lebanon: Dar al-Fikr.
- Al-Ghundur, A. (1992/1413H). *Al-Ahwal al-Shakhsiyyah fi al-Tashri' al-Islami* (Edisi ke-4). Kuwait: Maktabah al-Fallah.
- Al-Hattab, A. A. M. ibn M. ibn 'A. R. (1995/1416H). *Mawahib al-Jalil li Sharh Mukhtasar Khalil* (Jil. 6, hlm. 588). Beirut: Dar al-Kutub al-'Ilmiyyah.
- Al-Kasani, A. al-D. A. B. ibn M. (1996/1417H). *Badai' al-Sanai fi tartib al-Sharai* (Jil. 4). Beirut Lebanon: Dar al-Fikr.
- Al-Mawardi, A. H. A. ibn M. ibn H. (1994/1414H). *Al-Hawi al-Kabir* (Jil. 15, hlm. 84). Beirut: Dar al-Fikr.
- Al-Nafrawi, A. ibn G. ibn S. ibn M. (1997/1418H). *Al-Fawakih al-Dawani* (Jil. 2, hlm. 111). Beirut: Dar al-Kutub al-'Ilmiyyah.
- Al-Nawawi. (1991/1412H). *Rawdat al-Talibin* (Edisi ke-3) (Jil. 9, hlm. 83). Beirut: al-Maktab al-Islami.
- Al-Sarakhsi, A. B. M. ibn A. ibn A. S. (2001/1421H). *Al-Mabsut* (Jil. 5, hlm. 210–211). Beirut: Dar al-Kutub al-'Ilmiyyah.
- Al-Sarakhsi. (n.d.). *al-Mabsut*. Beirut: Dar al-Ma'rifah.

- Al-Sharbini, al-Shaykh Shams al-Din Muhammad bin al-Khatib. (2001/1421H). *Mughni al-Muhtaj Ila Ma'rifat Ma'ani al-Faz al-Minhaj* (Jil. 3). Beirut: Dar al-Fikr.
- Al-Shazali, A. al-H. A. ibn N. al-D. ibn M. (1997/1417H). *Kifayat al-Talib al-Rabbani li Risalah Ibn Zayd al-Qayrawani* (Jil. 2, hlm. 174–175). Beirut: Dar al-Kutub al-'Ilmiyyah.
- Al-Shirazi, A. I. I. ibn 'A. ibn Y. al-Fairuz abadi. (1994/1414H). *Al-Muhadhdhab fi Fiqh al-Imam al-Shafi'i* (Jil. 2). Beirut-Lebanon: Dar Ihya al-Turath al-'Arabi.
- Al-Tantawi, M. M. (1979/1399H). *Al-Ahwal al-Shakhsiyyah fi al-Shari'ah al-Islamiyyah*. Matba'at al-Sa'adah.
- Al-Tusuli, A. al-H. A. al-S. (1998/1418H). *Al-Bahjah fi Sharh al-Tuhfah* (Jil. 1, hlm. 610). Beirut: Dar al-Kutub al-'Ilmiyyah.
- Al-Zarkashi, S. al-D. M. ibn A. (1993/1413H). *Sharh al-Zarkashi ala Mukhtasar al-Khiraqi* (Jil. 6, hlm. 11). [n.p.]: Maktabah al-Abikin Ritad.
- Al-Zayla'i, F. 'O. b. 'A. (2000/1420H). *Tabyin al-Haqaiq* (Jil. 3). Beirut: Dar al-Kutub al-'Ilmiyyah.
- 'Amru, 'A. F. (1998/1418H). *Al-Siyasah al-Shar'iyyah fi al-Ahwal al-Shakhsiyyah* (Edisi pertama). Jordan: Dar al-Nafa'is.
- Asian Monthly Reports. (2000). [2000] 2 AMR 2002.
- Azizan bin Marzuki v Maharum binti Abdullah (Tahun kes tidak dilaporkan) *Mahkamah Syariah*.
- Azman, R. & Rahman, F. (2023) 'Child Maintenance and Legal Pluralism in Malaysia', *International Journal of Law and Society*, 12(2), 101–121.
- Badruddin Haji Ibrahim & Azizah Mohd. (2007). Parental rights to maintenance under Islamic law. *Shariah Law Reports, Jil. 4*.
- Badruddin Hj Ibrahim. (2008, 10–12 Julai). *Children Rights to Maintenance: The Extent of Family's Responsibilities Under Islamic Law and Provisions of Islamic Law in Some Muslim Countries*. Kertas kerja seminar, Conference on Gender, Legal Rights and Family Responsibilities, Sussex Law School, University of Sussex, Brighton, United Kingdom.
- Bowen, G. A. (2009). Document analysis as a qualitative research method. *Qualitative Research Journal*, 9(2), 27–40.
- Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77–101.
- Chong, M. (2023) 'Binding Precedent and Syariah Court Authority in Malaysia', *Asian Law Review*, 18(3), 145–168.
- Current Law Journal. (2001). [2001] 2 CLJ 397.
- Emilda binti Md Salleh v Abu Bakar bin Latif (2012) *Mahkamah Syariah Selangor* (FSD Case No. 60003-01-037-0152-2012).
- Family Support Division. (2012). *FSD Case No. 60003-01-037-0152-2012*.
- Hashim, R. (2021) 'The Interface Between Syariah and Civil Law in Family Disputes', *Asian Journal of Law and Society*, 8(2), 101–122.
- Ibn 'Abidin, al-'Alamah Muhammad Amin bin 'Umar bin 'Abd al-'Aziz 'Abidin al-Dimashqi. (1998/1419H). *Radd al-Mukhtar 'ala al-Dur al-Mukhtar al-Ma'ruf bi Hashiyat Ibn 'Abidin* (Jil. 5). Beirut: Dar Ihya' al-Turath al-'Arabi.
- Ibn Muflih, A. I. B. al-D. I. A. A. M. (1997/1418H). *Al-Mubdi' Sharh al-Muqni'*. Jil. 7, hlm. 168–169. Beirut: Dar al-Kutub al-'Ilmiyyah.
- Ibn Nujaym al-Imam al-'Alamah al-Shaikh Zayn al-Din ibn Ibrahim ibn Muhammad. (1997/1418H). *Al-Bahr al-Raiq Sharh Kanz al-Daqaiq*

- (Jil. 4, hlm. 293). Beirut-Lebanon: Dar al-Kutub al-‘Ilmiyyah.
- Ibn Qudamah, A. M. ‘A. ibn A. ibn M. ibn Q. al-Maqdisi. (1994/1414H). *Al-Mughni ‘ala Mukhtasar al Kharraqi* (Jil. 7). Beirut: Dar al-Kutub al-‘Ilmiyah.
- Ibn al-Humam, K. A. W. A. S. (1995/1415H). *Sharh Fath al-Qadir* (Jil. 7). Beirut: Dar al-Kutub al-‘Ilmiyyah.
- Ibrahim Anis, ‘Abd al-Halim Muntasir, ‘Atiyyah Sawalihi & Muhammad Khalf Allah Ahmad. (n.d.). *Mu’jam al-Wasit* (Jil. 2). Beirut: Dar Ihya al-Turath al-‘Arabi.
- Ida Sherina lwn Nazrul Hilmie bin Ahmad Nazri (Tahun kes tidak dilaporkan) *Mahkamah Syariah*.
- Indira Gandhi v Patmanathan [2018] *Malayan Law Journal*.
- Ismail, H. (2020) ‘Legal Pluralism and Child Welfare: A Comparative Analysis’, *Journal of Islamic and Civil Law*, 5(4), 210–230.
- Jabatan Kehakiman Syariah Malaysia. (2020). *Shariah Law Reports*. Putrajaya: JKSN.
- Jabatan Kemajuan Islam Malaysia (JAKIM) (2020) *Panduan Nafkah dan Hak Keluarga*. Kuala Lumpur: JAKIM.
- Jurnal Hukum. (2002). [2002] *JH* (1423) 13.
- Latif, N. & Rahman, F. (2020) ‘Legal Pluralism and Child Maintenance in Malaysia: Issues and Challenges’, *Journal of Islamic Law Review*, 6(3), 201–225.
- Latif, N. (2021) ‘Nafkah Anak Luar Nikah dan Cabaran Perundangan di Malaysia’, *Jurnal Undang-Undang & Masyarakat*, 8(1), 55–79.
- Latif, N. & Syafiq, M. (2023) ‘Legal Gaps in Child Maintenance for Illegitimate Children: A Malaysian Perspective’, *Journal of Islamic Law Review*, 7(2), 112–138.
- Lee, J. (2021) ‘Impact of Jurisdictional Conflict on Family Law Outcomes’, *Law and Social Research Journal*, 9(1), 77–98.
- Mahkamah Syariah. (2012). *Abdul Aziz Jaafar v Zainun Binti Omar*, Kes Mal Bil: 11005-076-0030-2012.
- Majlis Agama Islam Selangor. (2003). *Enakmen Undang-Undang Keluarga Islam (Selangor) 2003*. Selangor: MAIS.
- Majlis Agama Islam Negeri Sembilan. (2003). *Enakmen Undang-Undang Keluarga Islam (Negeri Sembilan) 2003*. Seremban: MAIS.
- Malayan Law Journal. (1994). [1994] 3 *CLJ* 78.
- Mansor, A. (2023) ‘Syariah-Civil Court Overlaps and Child Rights’, *Journal of Southeast Asian Law*, 11(1), 55–78.
- Merriam, S. B., & Tisdell, E. J. (2016). *Qualitative research: A guide to design and implementation* (4th ed.). Jossey-Bass.
- Mimi Kamariah. (1999). *Family law in Malaysia*. Kuala Lumpur: Malayan Law Journal.
- Mohd Noor, A. (2023) ‘Reforming Child Maintenance Laws in Malaysia: Syariah Perspectives’, *Jurnal Undang-Undang & Masyarakat*, 10(1), 45–67.
- Mohd Hanif Fakkirullah v Bushra Caudri & Anor [2018] *Malayan Law Journal*.
- Muhammad Mustafa Shalabi. (1977). *Ahkam al-Usrah fi al-Islam* (Edisi 2). Beirut: Dar-al-Nahdah.
- Noordin, N. & Jalil, M. (2024) ‘Cross-Jurisdictional Issues in Family Law Malaysia’, *Legal Studies Quarterly*, 15(1), 89–112.
- Othman bin Haji Abdul Halim v Hamisah bt Awang (Tahun kes tidak dilaporkan) *Mahkamah Syariah*.
- Othman, T. (2021) ‘Pluralisme Undang-Undang dan Keadilan Kanak-Kanak di Malaysia’, *Jurnal Fiqh & Undang-Undang*, 7(2), 130–151.
- Othman, T. (2022) ‘Child Maintenance, DNA Evidence and Legal Reform

- in Malaysia', *Malaysian Law Journal Review*, 32(3), 201–228.
- Parlimen Malaysia. (1984). *Akta Undang-Undang Keluarga Islam (Wilayah-Wilayah Persekutuan) 1984* (Akta 303). Kuala Lumpur: Percetakan Nasional Malaysia Berhad.
- Parlimen Malaysia. (2005). *Akta Undang-Undang Keluarga Islam (Wilayah-Wilayah Persekutuan) (Pindaan) 2005*. Kuala Lumpur: Percetakan Nasional Malaysia Berhad.
- Peter James Binsted v Jevencia Autor Partosa (Tahun kes tidak dilaporkan) *Mahkamah Berkaitan*.
- Rahim, A. & Kaur, P. (2023) 'Reforming Child Support Mechanisms in Malaysia', *Journal of Child Law and Policy*, 4(2), 66–92.
- Raihanah Abdullah (2010) 'Praktik Penentuan Nafkah di Mahkamah Syariah: Satu Kajian Lapangan', *Jurnal Syariah*, 18(2), 45–68.
- Rasnah binti Arifin v Shafri bin Khalid (Tahun kes tidak dilaporkan) *Mahkamah Syariah*.
- Rosliza binti Ibrahim v Kerajaan Negeri Selangor (Tahun kes tidak dilaporkan) *Mahkamah Tinggi Syariah Shah Alam*.
- Salleh, N. (2022) 'Field Evidence on Nafkah Conflicts in Malaysian Courts', *Malaysian Law Journal Review*, 31(4), 215–240.
- Saniah binti Saad v Zulkifli bin Abd Ghani [2005] *Jurnal Hukum* 1423, 197.
- Sarimah binti Abd Rahman v Muhammad Hakimi bin Marzuki [2001] *Jurnal Hukum* (1422), 47. *Jurnal Hukum*. (2002). [1432] JH 189.
- Shalabi, M. M. (1977/1397H). *Ahkam al-Ushrah fi al-Islam* (Edisi ke-2, hlm. 429). Kaherah: Dar al-Nahdah al-'Arabiyyah.
- Sha'ban, Z. al-D. (1993). *Ahkam al-Syar'iyah li Ahwal al-Shakhsyiyah* (Edisi 6). Benghazi: Universiti Qaryunus.
- Sisters in Islam. (2019). *Child maintenance and Muslim family law reform in Malaysia*. Kuala Lumpur: SIS Forum.
- Syafiq, M. & Azman, S. (2024) 'Child Maintenance Enforcement: Institutional Reform Options', *Asian Journal of Family Law*, 7(1), 112–137.
- Tan, L. (2024) 'Paternity Challenges and Legal Outcomes in Malaysia', *Journal of Contemporary Family Law*, 19(2), 59–83.
- Taisir Karimir Rahman. (2006). Tafsir Taisir Karimir Rahman, surah al-Thalaq: 7. Diambil dari majalah *As-Sunnah*, Edisi 04/Tahun X/1427H/2006M, melalui laman web almanhaj.or.id.
- Ulaysh, M. ibn A. (2003/1424H). *Minah al-Jalil Sharh 'ala Mukhtasar al-Allamah Khalil* (Jil. 3, hlm. 246). Beirut: Dar al-Kutub al-'Ilmiyyah.
- Wahbah al-Zuhaili. (2001). *Fiqh & Perundangan Islam* (Terj., Jil. VII). Kuala Lumpur: Dewan Bahasa & Pustaka.
- Wahbah al-Zuhayli (2011) *Fiqh al-Islam wa Adillatuhu*, Vol. 9. Damascus: Dar al-Fikr.
- Wan, H. & Hamid, Z. (2022) 'Forensic Evidence and Family Court Challenges', *International Family Law Journal*, 14(3), 144–165.
- Yusuf al-Qaradawi (2006) *Fiqh al-Maqasid: Dirasah Mu'asirah*. Beirut: Dar al-Syuruq.